

песнички јунак синтетизовао је опипљиве и мање опипљиве, али јако укореење сегменте Лакићевићевог песништва.

Кратко задржавање на два песма послужило је као својеврстан доказ о комплетности и заокружености збирке *Снежна икона* Драгана Лакићевића, у којој се елементи прожимају до оне границе кад је њихово паралелно постојање немогуће. Древне песничке теме – архетипи и слојевитост сећања овом песнику су подлога која му омогућава кретање са изворних нити до њиховог аналогона и контраста *без* којих стварање не би потврдило своју динамику. Живот у контрастности и свеопштем премрежавању песнику омогућава сама песма.

Оља ВАСИЛЕВА

УТОПИЈСКИ КАЛЕИДОСКОП

Милош Кордић, *Даждевњак*, Српско културно друштво „Зора”, Книн–Београд 2014

Не може се говорити ни о једном књижевном дјелу Милоша Кордића (а написао их је готово тридесет, понајвише књига пјесама, приповиједака и књига за дјецу), па ни о његовом роману *Даждевњак*, а да се не каже да аутор потиче из оазе „смрти и јунаштва (...) са својим сабласним неоплаканим јамама, спаљеним црквама и могилама бијелих костура”, како је хрватска пјесникиња Весна Парун описала Банију. Важан је и други биографски податак: бити рођен у Комоговини (1944) значило је бити потомак оних који су доживјели 26. јануар 1942 (уочи Светог Саве), кад су усташе „по високу снијегу и јакој зими”, упале у село, спалиле га „а 118 житеља овога и околних села свирепо поубијале”. Тај податак Кордић ставља у мото своје пјесме „Изрезано око”. Онај ко одатле потиче остаје за сав вијек „свједок ужаса” (наслов једне пјесме).

Зачудо је како то тешко историјско наслеђе ишчезава из овога романа, или се само гдјегдје, као сјећање јунака, помиње. Још једну чињеницу треба имати у виду: пјесник у прози, и то њеној најзахтјевнијој и најобимнијој форми, у зрелим годинама, мора бити другачији од неког ко је писао само прозу. Кордићев *Даждевњак* има сва обиљежја класичне романескне прозе (развијена радња, ликови, елементи заплета, локализација), а опет као да све то и потискује, и разбија, и стапа, у борби између лирских и епских сила.

Радња *Даждевњака* се одвија у утопијском локалитету Рајске Вароши на Дунаву, у подножју Фрушке горе. Лако је рећи Сремски Карловци, али тиме би се сузило поље утопијског смисла топонима – Рајска Варош.

Кордић се ослободио завичаја, док је историја (и Партија, и Удба, и трагови сјећања на усташке злочине, и Информбиро, и партизани) само маргина на сликама живота и на ликовима. У средишту романа је утопијска заједница Реда чувара златног даждевњака. Припадници те заједнице живе двојим животима: једним тајним и другим јавним (у вези са институцијама, професијама, породицама, љубавима итд.). Тајна дружина обухвата на одређени начин све становнике Рајске Вароши, а нападачи са стране заврше фатално (свеједно да ли су из Удбе, Партије, доушници или батинаши по поруци тих истих институција).

Вријеме романа је између 1953. и 1959, од повратка професора Грујића, главног јунака, из Ковинског затвора/луднице (гдје га је послала Удба, а ослободио члан његовог Реда чувара) до његовог вјенчања, којему присуствује као сопствена реплика (он се може умножити, у паралели с могућим репликама графике даждевњака). Одмах видимо да у концепцији радње имамо посла са фантастиком: аутор се поиграва границама тијела, живота и смрти, духовних моћи (нпр. приписујући јунаку способност да улази туђе мисли док оне трају). (Не треба заборављати, под утиском класичног реализма, да је књижевност одувјек била отворена према мислима и моћима својих јунака, од Господа Бога, Исуса Христа, Одисеја, Ахила или Светог Саве до савремених јунака.) Кордић радо прекорачује границе реалности у некој врсти хуморне сценичности (јунаке виде да ходају без главе, рука се откине и одлута, па се враћа; у неким епизодама свијет античких времена се претаче у живу стварност, као у мађионичарским призорима; одавно сахрањене доводи међу живе итд.).

Иако је у наслову, није јунак романа водоземац, даждевњак, иначе популаран након антиутопијског, фантастичног романа Карела Чапека *Рајљ људи и даждевњака (Válka s miokí, 1936)*, али није извјесно да је аутор романа у том оквиру сасвим невин: у завршном поглављу Чапековог романа аутор говори сам са собом, да ће у будућности доћи до свјетског рата „Даждевњака против Даждевњака”, „у име културе и права” и „Правог Даждевњаштва”, током којег ће Даждевњаци угинути, „сви до последњег”, „биће то изумрла врста”. Као да је том помору даждевњака Кордић дао контратежу својим Редом чувара златног даждевњака, интернационалним друштвом које се бори за очување врсте. Овдје је на фону једне од најславнијих антиутопијских и антиратних прича (романа) настала жанровски мјешовита романескна прича: и љубавна, и друштвенополитичка, и утопијска (о заједници која побјеђује зло и ужива у радостима живота). Везана за педесете године прошлог вијека, на измаку свемоћи Удбе, партијског терора, почетних знакова самоуправљања и ширења извјесних грађанских слобода, у вријеме отопљавања ригидног режима, кад се морала осјетити нека мање „неподношљива лакоћа по-

стојања” и у фрушкогорској Рајској Вароши, с Библиотеком, Домом културе, Гимназијом, Болницом, Дунавом.

Упркос упадима фантастике, роман живи од свијета који подсећа на координате нашег свијета: броје се године, смјењују годишња доба, ноћи и дани, падају кише, отварају се и затварају прозори, иза завјеса се гледа на улицу, а жене се радо наслањају на прозоре; јунаци пролазе улицом загледајући се у њих; наилазе сјећања на пробој Сремског фронта и на усташке пљачке фрушкогорских манастира. Приповједачки је вјешто назначено вријеме отопљавања и још живе полицијско-партијске контроле, хапшења, затварања итд. Све је то Кордић умιο да, с једне стране, увјерљиво представи (разговори иследника и могућих жртава, нпр.), а с друге да преточи у ред духовитих дијалога, маски, фантастике, чуда, илузија, као да сте на мађионичарској приредби: у свијет друштвено-политичке стварности уклопљени су езотеријско-фантастични, гротескни или чак морбидни моменти (повезани са ликовима прогонитеља, плаћених батинаша и убица, чија се тијела распадају на обали Дунава или у Фрушкој гори); рука одлети, па се сама намјешта, јунак иде, а не види се глава на њему, сахрањена мајка долази на свечаност Реда чувара...

Истакао бих овдје нешто што је повезано с Кордићевом пјесничком природом: колико год да приповиједа, колико има радње, дијалога и сличних облика, призора и ситуација, поготово љубавних сцена писаних без затора, дрско, а ипак суптилно; колико има атмосфере, сунца, магле, годишњих доба – некако изнад свега лебди ријеч и слика: такву флуидност слика и језичких средстава није лако наћи у модерном српском роману! (Нпр., „шум плакања воде о обалу, њен гргољ кроз корење дрвећа”, „у ведрој јунској кошуљи, протканој ланом месечине”).

Кордић не прилази роману као средству рјешавања или постављања друштвених, историјских, моралних или персоналних питања: пишући у ведро-забавном, заводљивом тону игре у игри, он читаоца мами на ријеч и на чудне слике и замисли. Чини се ипак да се изнад приповиједања, поврх онога што се каже, осјећа позив на враћање природи, на завјетовање над елементарним вриједностима живота, на радости мале заједнице људи повезаних тим завјетовањем. Као да би у томе била замисао аутора: позив на љубав и мир као спас за људство, какво год да је. Читалац помишља да је писац вријеме романа преселио у златну младост, у вријеме преливено ауром носталгије и ведрине: на рубу тога времена су остали прогони, сукоби, насилни откуп, Голи оток, шиканирања. Историја као ланац сукоба, патњи, неправди, злочина, пропадања, власти и партија, потиснута је на маргину живота. Наравно да се тада романескна прича предочава као сан и привиђење (сан приче или прича сна), па да се у њих увлачи и читалац („невин учесник сна у који улази”). Професор Грујић на крају романа постаје „сан који се управо венчао са

смрћу своје бесмртне реплике”, „постао вечност из које ће бог зна када успети да се врати”.

Рекао бих да се ради о роману са заплетом без заплета: танка фбуларна нит прати професора Грујића, који се враћа из затвора (1953) и вјенчава након шест година (1959) с једном од оних које су га чекале на повратку, с професорком српскохрватског језика Душицом Драгин. Али ко се вјенчава? Реплика професора Грујића! Остало је мозаик, витраж ликова, сцена, љубавних сусрета прије свега, тајних веза око Реда чувара златног даждевњака, по правилу помијешаних за еротским страстима, тако да тајно друштво живи јавно (јер све се зна што је скривено).

То причање дјелује као неки слободан пад воде која се разлива у отвореном пољу имагинације. Читалац се сусреће с писцем рафиниране ријечи, мултивалентног стила, у којему се влада и грубим говором свакодневице, и говором политичких, историјских, зоолошких, научних текстова. Понекад открије своје старе слабости или страсти за именовањем, нпр. ко је све захвалан попустљивом шумару („бачвари, дрводеље, дрвосече, жиочари, јарамчари, колари, коритари, корпари, кочићари, кровопокривачи, лабурари, летвари, ликари, метлари, мртвосандучари, павитинари, плетачи, плотинари, приткари, санкари, сепетари” итд.).

Читалац у овај роман не треба да улази с предубјеђењем, са поетикама и романима које воли више него друге или на које је навикао. Ако се препусти тексту, прихвати искакања из једног свијета стварности у други (реалност/фантастика), ако то прима као могућност имагинације, коначно као могућност сна и језика (који је по природи ствари иреалан, симболичан), неће жалити за временом. Дружиће се са штивом које тече у неком ведро-пролазном и промјенљивом животу, гдје је патња само сјенка на ведром небу задовољства. Кордић се игра приповједајући: биће приче је ријеч, слика, понекад фантазмагорија, доскочица, иронија. На примјер, партијско-исљедничка реторика се води тоном карактеристичним за исљедничке сеансе, али овдје с ведрим доскочицама и играма ријечи. Или, кад једна јунакиња тврди да у овој вароши „све то што се лепо каже, одмах излази напоље, памти се и строго пов. чува” – на дјелу је дискретна игра с партијско-административним конвенцијама.

Кордић воли ријечи, ужива у добро нађеној слици, метафори, синестезији. „Дрска радост стварања”, како је рекао у једној пјесми, доминира овим дјелом и то осваја читаоца. Ко воли добро изабрану ријеч, слику, игру различитих нивоа приповједања, неће зажалити. Импресивна романескна баштина крајишких Срба (од Симе Матавуља, Вељка Милићевића и Владана Деснице до Драге Кекановића и Јована Радуловића) Кордићевим романом је добила лијепу принову.

Душан ИВАНИЋ